

El mas medieval a Catalunya,
(To, LL., Moner, J. & Noguer, B., ed.), *Quaderns*, 19, C.E.C.B.,
Banyoles, 1998, pp. 29-44

La ferreria i el mas al nord-est català medieval

Víctor FARÍAS i ZURITA
Universitat Pompeu Fabra

P. Bonnassie ha escrit que *hasta el siglo X, el hierro se había destinado casi únicamente a cubrir las necesidades de la guerra, quedando limitado su uso por tanto a una pequeñísima clientela de aristócratas; a partir del siglo X, el hierro intervendría cada vez con mayor amplitud en la fabricación de los utensilios campesinos y empezaría a difundirse en el mundo agrario* (BONNASSIE, 1983, pp. 100-103). Malgrat la incidència que aquesta difusió degué tenir en el desenvolupament de l'economia rural, hi ha encara, a Catalunya, pocs estudis dedicats a precisar les millores concretes que va aportar la metal·lúrgia medieval als habitants del camp.

Les ferreries

El nostre estudi pretén superar parcialment aquest dèficit analitzant la relació que als segles XI, XII i XIII es va establir entre el mas, entès com el tipus d'explotació agrícola dominant al nord-est català medieval, i la ferreria, entesa com a lloc on treballava el ferrer. Una primera part, la més extensa, serà dedicada a precisar el que era una ferreria, com funcionava i qui la sostenia. La segona part de l'estudi estarà dedicada a descobrir la relació de complementarietat existent entre la ferreria i el mas.

La terminologia

La *fabrica*, *fabrega*, *frabega* (català *fàbrega*, *farga*) era als segles XI-XIII el terme usual per designar el lloc on treballava el ferrer. Aquest especialista es designava com *faber*, *ferrarius*, *ferrer* (però cal tenir en compte que tant el llatí *faber* com el català *fabre* podien referir-se a diversos treballadors qualificats, que treballaven matèries dures com la fusta, la pedra i el metall). Del terme *fabrica* deriva el català *fàbrega* i *farga*, termes aquests que, possiblement, designaven en un principi tant la ferreria pròpiament dita com el lloc on es realitzava el tractament inicial del mineral per a extreure'n el ferro (*farga*).

La difusió de les ferreries

Les mencions de *fabricas* i les referències a *fabri* i *ferrers*, comencen a succeir-se entre els anys 1050 i 1150, i es fan cada vegada més freqüents a partir de mitjan del segle XII. Com mostra el mapa adjunt, aquesta difusió va ser bastant uniforme sobre el conjunt d'una comarca com el Vallès. En total tenim documentades, per aquesta comarca i fins a començament del segle XIII, més de trenta localitats que disposaven d'una o més *fabricas*, tot i que, en realitat, en degueren existir bastantes més. Freqüentment la *fabrica* apareix associada a un hàbitat de tipus dispers. El 1141, per exemple, els monjos de Sant Llorenç del Munt cediren a Bernat i a la seva esposa Guillema un *mansum in quo habitas* juntament amb *ipsa fabrega cum ipso mansuiunculo qui est prope* (BL, Addended Charters 62666, 1141)*. En altres ocasions la *fabrica* es localitzava dins d'una sagrera o en el seu veïnatge immediat: és el que sembla observar-se a localitats del Barcelonès i Vallès com Sant Vicenç de Mollet, Sant Cristòfol de Lliçà de Vall, Sant Climent de Llobregat, Sant Andreu del Palomar, Santa Maria de Cardedeu, Sant Martí de Pertegàs (ACB, Libri Antiquitatum, I, 558, 1098; ACA/C, Pergamins de Ramon Berenguer III, 84, 1104; ACB, Pergamins de Vicaria de Palomar, 23, 16, 1112; ACB, Libri Antiquitatum, IV, 447, 1136; PONS, 1989, ap. 4, 1157; ACB, Perg. Benefici Sant Climent, 19, 39, 1211). A més, totes les viles del nord-est català podien disposar d'una o diverses *fabricas*. A Terrassa, per exemple, podem comptabilitzar l'any 1152 fins a cinc *fabricas*, pertanyents totes al comte de Barcelona (BISSON, 1983, 1, doc. 1, Q). Aquestes *fabricas*, però, no necessàriament es localitzaven a l'interior d'una vila. Els habitants de la vila de Sant Celoni, per exemple, utilitzaven l'any 1157 la *fabrica ipsius parrohechie Sancti Martini de Pertegaz*, pertanyent als hospitalaris, tal com ho feien els restants habitants de la parròquia (PONS, 1989, ap. 4).

El funcionament de les ferreries

Retinguem d'entrada, i per evitar malentesos (SANCHO, 1995), que la funció bàsica d'una *fabrica* no era l'extracció i reelaboració del ferro (reducció, forja) sinó, en primer lloc, la reparació dels instruments amb elements de ferro, sobretot d'aquells que es feien servir a l'agricultura. Tan sols en segon lloc degué venir la producció d'artefactes de ferro. Aquests instruments que el *faber* es dedicava a reparar abarcaven específicament els *vomeres*, *aquiones*, *cavagos*, *ligones*, *exolas*..., o, genèricament, les *ferramenta ... quae ad usum laboracionis et agriculture pertinent* (ACA/OR, Pergamins de Sant Llorenç del Munt, 345, 1190; ACA/C, Pergamins d'Alfons I, 393, 1185). Es tracta, en tots els casos, d'instruments sotmesos a un fort desgast: respecte als *vomeres*, per exemple, val la pena recordar amb E. Le Roy Ladurie que *le moindre araire mange plusieurs reilles par saison* (LE ROY LADURIE, 1966, 1, p. 79). A la reparació d'aquests instruments s'afegia possiblement, la tasca de substituir les ferradures (*feraturas*) desgastades de les *bestias* (ASA, 528, ca. 1186; ACB, Libri Antiquitatum, IV, 461, sense data). En tot cas, el treball del *faber* incloïa també la reparació dels elements

* Abreviatures utilitzades: ACA (C, OR), Arxiu de la Corona d'Aragó (Cancelleria, Ordes Religioses); ACB, Arxiu Capitular de Barcelona; ADPO, Archives des Pyrénées-Orientales; AMM, Arxiu del Monestir de Montserrat; ASA, ALTURO, L'arxiu antic de Sta. Anna de Barcelona; BL, British Library; CSCV, RIUS, Cartulario de "Sant Cugat del Vallés"; CPBA, PUIG i USTRELL, Capbreu primer de Bertran acòlit.

de ferro dels molins (*instrumenta ferri que ad illa molendina necessaria fuerint*). Per a portar a terme aquest treball, el *faber* depenia tant d'un subministrament regular de matèries primeres i recursos energètics, com d'un mínim de mitjans tecnològics.

El subministrament del ferro podia venir garantit pel propi senyor quan aquest era també propietari de mines de ferro. Seria aquest el possible cas del monestir de Sant Pere de les Puelles del qual sabem que ja el 945 posseïa una *mena de ferro* a Castellar del Vallès (UDINA, 1945, pp. 217-244). Les *menéras ferri* comtals del Conflent, documentades el 1151, possiblement subministraven ferro a les *fabrics* comtals que ens consten, per aquesta mateixa data, en diverses localitats del nord-est català (Terrassa, Vilamajor, Caldes de Montbui, Llagostera, Palau-sacosta, Caldes de Malavella, Llofriu) (SPRANDEL, 1983, pp. 351-365; BISSON, 1983, p. 46). Però juntament a aquestes vetes metàl·liques, l'explotació de les quals exigia la inversió de notables recursos, existien aquelles reserves de ferro de superfície (ferro pisolític, com la limonita) que podien trobar-se disperses en múltiples indrets (*ferri autem metallum pene ubique reperitur* havia constatat Isidor de Sevilla), i que, donats uns mínims quant a la seva composició mineral, resultaven més fàcils d'explotar (HINTZ, 1980, pp. 446-447; SPRANDEL, 1968, p. 21; BRAUNSTEIN, 1980, pp. 1749-1753; BAILLY-MAITRE, 1990, pp. 99-100; MATA, 1990). Aquest ferro no necessàriament havia d'elaborar-se a compte del senyor. Es pot pensar que ell mateix va alimentar (en forma de lingots i barres) els circuits comercials com a producte d'una metal·lúrgia integrada en el ritme anual de l'economia camperola (BRAUNSTEIN, 1980, pp. 1749-1753). Pel què fa al carbó vegetal (*carbonem*) —el combustible essencial per a una reelaboració adequada del ferro (BECHMANN, 1984, pp. 184-188)— sabem que s'elaborava en els boscos (carboneres), en alguns casos a compte del senyor i en altres a compte dels propis agricultors. L'any 1213 els templers de Palau-solità, al Vallès, es reservaren, enfront del receptor d'un mas de Martorelles, la facultat de fer *carbone* a les terres del mas *quando nos voluerimus* (ACA/C, Pergamins de Pere I, 442); i l'any 1151 el comte receptava dels habitants de Prats de Molló *in unaquaque ebdomada ova et formatges pro quarebón* (BISSON, 1983, doc. 1, P).

Ni l'elaboració del ferro pisolític ni la reparació dels artefactes citats no necessitaven mitjans tècnics excessivament complexos o cars. Pel que podem deduir de la iconografia, el ferrer treballava amb un conjunt d'eines (*aparatum fabrice*) certament senzilles: tenalles, martell, manxa (*mantega*), furgador (BALARI, 1899, pp. 516-517 i 644; BONNASSIE, 1975-1976, 1, pp. 472-473). Un document procedent del Rosselló cita entre l'equipament d'una *fabrica* de la *villa de Pollestris*, a més de les *asinas* com a bèsties de càrrega, *III mallo, I dextral, II encluges, I manxer, V canales, I callatorem i I cornudam* (ADPO, 3, E, 1/1, foli 36v). Fins al segle XI el treball del ferro en l'àmbit rural degué realitzar-se en una simple cavitat al sòl. La difusió de les *fabrics*, tanmateix, sembla que va coincidir (tot i que això no deixa de ser una mera hipòtesi encara per verificar) amb un desenvolupament del forn d'obra, que usava com a combustible el carbó vegetal. En aquest sentit, sembla plausible imaginar la *fabrica* com un conjunt constructiu instal·lat en una edificació específica, la qual devia acollir el forn i l'obrador del ferrer.

El senyoriu sobre les ferreries

Com veurem, la difusió de les *fabrics* cal interpretar-la com una iniciativa dels senyors consistent a posar a disposició dels agricultors una tecnologia

metal·lúrgica més desenvolupada per tal de proporcionar unes eines més eficaces (i també, i en el cas dels molins, unes peces més resistents). No pot sorprendre, per tant, l'estreta associació que s'observa repetidament entre la presència de les *fabricas* i l'existència de complexos dominicals de certa entitat. Un exemple clar en aquest sentit el proporciona un *breve* comtal de l'any 1151. Se'ns diu que l'honor de Terrassa estava servit per un total de cinc *fabricas*; Vilamajor i Caldes de Montbui disposaven d'una *fabrica* cadascuna; i a Caldes de Malavella hi havia tres *fabricas de quibus comes accipit loceum, exceptus directum ferrarii*; l'honor comtal de Llagostera disposava de dues *fabricas de quibus accipit loceum comes*. Observem també que el *locidum (fabrice)* el cobrava el comte als honors de Llagostera, Quart (Palau-sacosta), Llofriu (Palafrugell) i Palafrugell (BISSON, 1983, docs. 1, H, I, J). A l'honor de Prats de Molló, finalment, els *ferrarii* del comte li devien anualment 120 *paria ferri* (BISSON, 1983, doc. 1, L).

Al senyor corresponia garantir el que les fonts anomenen el *servicium fabrice et ferrarii*. Així, el ferrer, home de prestigi i pertanyent a l'elit rural local (BONNASSIE, 1975-1976, 1, pp. 474-475), era instituït pel senyor de la *fabrica*, el qual, freqüentment, li atorgava, a més, un mas on habitar i unes terres per a cultivar (*mansum in quo abitat faber*). El senyor proporcionava així mateix les matèries primeres necessàries per a mantenir l'activitat permanent de la *fabrica*: el *ferrum* i el *carbonem*, el transport dels quals cap a la *fabrica* era imposat, en ocasions, com a obligació als habitants dels masos de l'entorn. A un mas de Costoja (Vallespir), per exemple, se li imposava l'any 1168 l'exigència que *deferrat carbonem ad fabrega de Roirus* (ALART, 1881, doc. 8).

La *fabrica* era, per altra part, un monopoli del senyor en virtut del qual aquest podia obligar els camperols a acudir-hi per a adobar les seves eines. En la cessió contractual de la *fabrica*, el senyor podia comprometre's amb el ferrer a exercir el seu *districtum (districte facere)* per a obligar els seus *homines a facere locedare ad fabricam* (ACB, Pergamins Pia Almoïna, 4, 82, 3, 1263). Com a monopoli, a la *fabrica* quedava afectada una sèrie d'*usaticis et eximentis* (PONS, 1989, ap. 4). La imposició bàsica que gravava el *servicium de la fabrica* era el *locidum (locedarium, loced, locet, locedo, locio fabrice, loceum, lauceum; llossal > català antic llòssou, llòssol > català lloçol, llòssal)*. Es tractava d'un cens la difusió del qual va ser contemporània a la de les *fabricas*. En tant que imposició, el *locidum* gravava la reparació dels elements de ferro de què estaven provistos els instruments de treball i les ferradures. Per altra part, els verbs *locedare, lauceare* (català antic *lossear > català llossar, llussar, llaussar...*) i *calceare* (català *calçar*) es referien al treball de reparació de les eines agrícoles (*locedare et abtare ferramenta*), tot i que també podien relacionar-se amb la reparació dels elements de ferro dels molins (*operare ferramenta molendinis*).

L'obligació d'acudir a la *fabrica* senyorial i de pagar el *locidum* afectava tots els *homines* vinculats a un senyor i que habitaven uns territoris determinats. Aquest era el cas dels masos de Vilanova del Vallès, que pagaven el *locidum* al seu senyor, el Capítol de Barcelona. L'any 1138, per altra part, el bisbe i els seus canonges varen cedir a Pere de Sentmenat la *fabricam et locidum quod inde exierit, quam habemus in villa ... Sancti Andree* (Sant Andreu del Palomar, Barcelonès), *ita ut omnes nostri homines quos habemus a castro Montis Chati usque ad mare et a castro Montis Chatani usque ad Sanctam Mariam Fontis Rubei veniant ad prelocutam fabricam et donent ibi locidum de pane et vino secundum terre consuetudinem* (ACB, Libri Antiquitatum, II, 144). En altres casos, l'obligació del *locidum* afectava tots els *comorantes* d'una o diverses parròquies, independentment (això sembla) del senyor al qual haguessin estat sub-

jectes (d'aquí el qualificatiu de *fabrum parrochie*). L'any 1207 els *laboratores* d'un *honor* que el monestir de Sant Llorenç del Munt tenia a Pierola estaven obligats *ad fabricam de Apierola operare et accipere servicium fabrice et ferrarii, sicut unius aliorum parrochiorum* (ACA/OR, Pergamins de Sant Llorenç del Munt, 376). De 1255 data un altre document en virtut del qual Ramon de Montcada i el seu *nepos* cedien les *fabricas* de les parròquies de Vacarisses i Rellinars, i fixaven els dies que la *fabrica* treballaria per a cadascun dels respectius col·lectius parroquials: *vos vel vestri serviatis bene ipsas fabricas parrochianis, ita ut tribus diebus in ebdomada serviatis unis et tribus diebus serviatis aliis*. Un últim document relata com, l'any 1255, els monjos de Sant Cugat van cedir un mas a la parròquia de Sant Pau de Montmany (Vallès) i van exigir al titular que *detis annuatim pro locedo racione fabrice pro manso predicto et pro omnibus pertinentiis et tenedonibus suis unam quarteram ordeï ad mensuram quam ceteri parrochiani ipsius fabrice consueverint dare*; a canvi, els monjos establien *quod ferrarius dicte fabrice faciat tibi et tuis servicium quod ceteris parrochianis facere consueverit* (ACA/OR, Pergamins de Sant Cugat del Vallès, 1285).

Les exempcions del *locidum* i de l'obligació d'acudir a la *fabrica* havien d'establir-se de manera expressa. Així, l'any 1200, el *magister* Hug, un paborde del Capítol catedralici de Barcelona, va atorgar a Ramon de Prat la llicència *ferrandi et preparandi ferra instrumenta tua omnia quecumque sunt ad opus tuus necessaria vel erunt, ubicumque volueris, et non tenearis alicui homini vel femine lossandi neque loscia dare*. A canvi, Ramon donaria anualment, per Nadal, i a raó del mas *de Prato* que tenia pel Capítol, un parell de paons (ACB, Libri Antiquitatum, III, 70). La utilització de la *fabrica* per altres senyors i els seus homes podia autoritzar-se si aquests aportaven pel seu compte *carbonem et ferrum*. L'any 1192, per exemple, el bisbe de Barcelona va cedir la *domus de Cugiata* amb les seves *pertinentiis et tenedonibus*, però va exceptuar de la cessió el *locedo quod nobis retinemus scilicet in unoquoque manso unam migeram ordeï*. Les *laborationes* que el titular de la *domus* tenia *in dominio* devien estar exemptes del *locidum* tot i que el ferrer devia estar obligat a *locedare ad opus laborationum tuarum ita tamen quod tu afferas tuum carbonem et ferrum* (ACB, Libri Antiquitatum, IV, 418).

El *locio fabrice* era un cens pagat pels *agricultores (laboratores)*. En ocasions, ell mateix gravava cadascun dels propietaris de bèsties de llaurar que residien en una àrea determinada. En el domini que el monestir de Sant Llorenç del Munt tenia a Matadepera (Vallès) es recaptava el 1200 el *locedum sicut mos est istius patrie pro unaquoque parilia bovum* (AMM, Pergamins de Sant Llorenç del Munt, 55). En els dominis del castell d'Eramprunyà (Baix Llobregat) el *llossou* gravava de manera escalonada *qui laure ab parel de bous, qui laura ab bou e ab ase* i els que *lauren ab II asens*. Però, el que sembla més corrent era establir com a índex de l'exigència els masos d'una parròquia o d'un domini (HINOJOSA, 1905, ap. 10). Una *charta* de finals del segle XII reté de manera expressa *quod omnes mansi quod Sanctus Felix de Gerunda habet in Locustaria dabant locidum ... domini comitis* (BISSON, 1983, doc. 101). El Capítol de Barcelona i el seu paborde de desembre cobrava el *locet* de 22 masos de Vilanova del Vallès (ACB, Libri Antiquitatum, IV, 504, 1211). El monestir de Sant Cugat del Vallès, per la seva part, pretenia l'any 1205 cobrar a Palautordera (Vallès) el *locidum de XXXVII mansos que sunt alodium franchum et liberum Sancti Cucuphatis* (CSCV, 1252). Els monjos de Sant Esteve de Banyoles recaptaven el *locidum* de 28 masos i 3 *bordas* de l'entorn de la vila de Banyoles (ACA/OR, Volums Hisenda, 956, folis 1-7v). De 1275 i 1290 s'han conservat

dos capbreus que mostren com els senyors de *Canalies* recaptaven el *locidum* sobre una seixentena de masos de la parròquia vallesenca de Santa Perpètua de Mogoda (ACA/OR, Lligalls grans, Montalegre, 241, De Moguda XXXXIII, 23-24 i 24-26; VINYALS, 1994, pp. 124-126). Una forma mixta s'aplicava a Sant Feliu de Llobregat, on l'any 1263 Romeu Durfort va cedir a Maria, filla del difunt Pere *Ferrarii* i de Barcelona, i al seu marit, Bernat *Ferrarii*, la *fabricam ville nostre Sancti Felicis Lupricati quam vos et vestri antecessores longo tempore per nos et nostros tenuistis et possedistis*. Romeu va prometre als receptors *ad quam fabricam ... districte facere venire [omnes] homines nostros ... comorantes in dicta villa nostra ... et omnes homines in parrochiis Sancti Iohannis de Pinu et Sancti Iusti de Vercio et Sancte Crucis de Olorda comorantes*. Tots aquests *homines* estaven obligats a *locedare et abta[re] in dicta fabrica sua ferramenta bene et legaliter ut est assuetum*. Maria i Bernat podien recaptar pel seu treball anualment diverses quantitats d'ordi de 18 *homines* i 23 *mansos* enumerats nominalment a la *charta* de cessió (apèndix). No obstant això, la mateixa *charta* afegeix que *omnes alii homines sive femine qui venient habitare temporibus venturis in dicta villa nostra Sancti Felicis et in dictis parrochiis, in nostris mansis, domibus et honoribus, qui laborent vel faciant laborari cum uno pari bovum teneantur vobis et vestris dare racione locedi unam quarteriam ordeï. Et si minus uno pari bovum laborarent donent ut eis pervenient secundum possessiones quas habebunt et laborabunt* (ACB, Pergamins Pia Almoïna, 4, 82, 3).

El *locidum* era sempre un cens fix i anual, que, a Sant Feliu de Llobregat, per exemple, es pagava *tempore messium*. Quant a la seva forma material hi havia diversos tipus de *locidum*, segons el producte que s'imposés: el més estès era el *locidum de pane* (*blad, ordeum, spelta*). Els ingressos en concepte de *locidum* que el comte recaptava vers l'any 1156 a Vilamajor representaven *VIII sextarios et I emina de blat* (BISSON, 1983, doc. 2). Aquest *locidum de pane* es podia combinar amb un *locidum vini* i un (probable) *locidum carnis*. Tant la suma com la forma material del *locidum* solia estar fixada pel costum (*secundum terre consuetudinem, sicut mos est istius patrie*). En el marc d'un senyoriu, tanmateix, s'observa una notable homogeneïtat. A Vilanova del Vallès, per exemple, hi havia un mas exempt (*non est tentus de locedario*); tretze masos pagaven com a *locet* una *migera* d'ordi; i nou masos pagaven una *quartera* d'ordi (ACB, Libri Antiquitatum, IV, 504, 1211). Per tant, el Capítol recaptava anualment en concepte de *locidum* tretze *migeras* i nou *quarteras* d'ordi. No tan uniforme resulta la suma del *locidum* deguda a la trentena de masos i *bordas* de l'entorn de la vila de Banyoles (taula I), tot i que es cobrava sempre en blat i ordi, productes als quals podia afegir-se una certa quantitat de *racemos* o de *vino* (ACA/OR, Volums Hisenda, 956, folis 1-7v). El cens exigít el 1263 als *homines* i *mansos* de Sant Feliu de Llobregat (apèndix) consistia, en la majoria dels casos, en una *quartera* o una *pugnaria* d'ordi (ACB, Pergamins Pia Almoïna, 4, 82, 3). El 1275 la *domina* Elisenda de *Canalies* i el seu fill, Bernat de *Canalies*, *recognoverunt et fecerunt instrumenta in ecclesia Sancte Perpetue de Mogoda de locedo de Mogoda*. En presència de diversos testimonis, el sacerdot de l'església va rebre les confessions de tots aquells que estaven obligats a donar el *locidum* als senyors de la *domus* de *Canalies*. En total, es compten 65 confessions, de les quals 60 corresponen a titulars d'un mas emplaçat a la parròquia (taula II). En la gran majoria d'aquests casos el *locidum* representava lliurar una o mitja *quartera* d'ordi. Tan sols en alguns casos l'exigència s'incrementava a dues *quarteres* o a una *quartera* i mitja (ACA/OR, Lligalls grans, Montalegre, 241, De Moguda XXXXIII, 23-24). Del 1290 s'ha conservat un segon capbreu que va manar

Taula 1 El locidum pagat pels masos i les bordes de l'entorn de Banyoles de la vila de Banyoles els anys 1279 i 1280 (ACA/OB. Volums 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87)

	locidum	vocabari	veg. pag. locid. del locidum amb veg. locidum pagament de veg. (comunitat)
1	Massa de Argelaga	can de Argelaga	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
2	Fera Campany	can Campany	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
3	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
4	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
5	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
6	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
7	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
8	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
9	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
10	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
11	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
12	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
13	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
14	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
15	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
16	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
17	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
18	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
19	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
20	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
21	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
22	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
23	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
24	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
25	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
26	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
27	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
28	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
29	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
30	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
31	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
32	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
33	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
34	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
35	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
36	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
37	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
38	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
39	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
40	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
41	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
42	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil
43	Cançons de Bosc	cançón[-]	1 anellam canil com canil + 1 anellam canil com canil

Taula 1
El locidum pagat pels masos i les bordes de l'entorn de la vila de Banyoles els anys 1279 i 1280.

Taula II El locidum recaptat pels senyors de Canalies l'any 1275 a Santa Perpètua de Mogoda (ACA/CMA, Llibre dels senyors, Manuscrits, 241. De Manó, ff. 100v, 22-24)

num.	locidum	mesura
1	senyor de Canalies	1 ravelin
2	senyor de Canalies	1 ravelin
3	senyor de Canalies	1 ravelin i mitja
4	senyor de Canalies	1 ravelin
5	senyor de Canalies	1 ravelin i mitja
6	senyor de Canalies	mitja ravelin
7	senyor de Canalies	mitja ravelin
8	senyor de Canalies	1 ravelin
9	senyor de Canalies	mitja ravelin
10	senyor de Canalies	1 ravelin
11	senyor de Canalies	mitja ravelin
12	senyor de Canalies	mitja ravelin
13	senyor de Canalies	2 ravelins
14	senyor de Canalies	1 ravelin
15	senyor de Canalies	1 ravelin
16	senyor de Canalies	1 ravelin
17	senyor de Canalies	1 ravelin
18	senyor de Canalies	1 ravelin
19	senyor de Canalies	mitja ravelin
20	senyor de Canalies	mitja ravelin
21	senyor de Canalies	1 ravelin
22	senyor de Canalies	mitja ravelin
23	senyor de Canalies	1 ravelin
24	senyor de Canalies	1 ravelin
25	senyor de Canalies	mitja ravelin
26	senyor de Canalies	1 ravelin
27	senyor de Canalies	1 ravelin
28	senyor de Canalies	1 ravelin
29	senyor de Canalies	1 ravelin
30	senyor de Canalies	1 ravelin
31	senyor de Canalies	1 ravelin
32	senyor de Canalies	1 ravelin
33	senyor de Canalies	mitja ravelin
34	senyor de Canalies	2 ravelins
35	senyor de Canalies	1 ravelin
36	senyor de Canalies	1 ravelin
37	senyor de Canalies	1 ravelin
38	senyor de Canalies	1 ravelin i mitja
39	senyor de Canalies	1 ravelin
40	senyor de Canalies	mitja ravelin
41	senyor de Canalies	1 ravelin
42	senyor de Canalies	2 ravelins
43	senyor de Canalies	mitja ravelin
44	senyor de Canalies	mitja ravelin
45	senyor de Canalies	1 ravelin
46	senyor de Canalies	2 ravelins
47	senyor de Canalies	1 ravelin
48	senyor de Canalies	1 ravelin i mitja
49	senyor de Canalies	1 ravelin
50	senyor de Canalies	mitja ravelin
51	senyor de Canalies	2 ravelins
52	senyor de Canalies	1 ravelin i mitja
53	senyor de Canalies	2 ravelins
54	senyor de Canalies	2 ravelins
55	senyor de Canalies	2 ravelins
56	senyor de Canalies	1 ravelin
57	senyor de Canalies	2 ravelins
58	senyor de Canalies	mitja ravelin
59	senyor de Canalies	1 ravelin + 2 ravelins
60	senyor de Canalies	1 ravelin + 2 ravelins
61	senyor de Canalies	1 ravelin
62	senyor de Canalies	2 ravelins
63	senyor de Canalies	1 ravelin
64	senyor de Canalies	1 ravelin
65	senyor de Canalies	1 ravelin

Taula II

El locidum recaptat pels senyors de Canalies l'any 1275 a Santa Perpètua de Mogoda.

redactar Bernat de *Canalies*, per a fixar els *iuribus meis quos racione locedi recipio in parrochia Sancte Perpetue de Mogoda*. El *capbreu* enumera 66 confessions, de les quals 62 són realitzades per titulars d'un mas (taula III). Les exigències en ordi es corresponen, a grans trets, amb les de 1275. Però, ara se sumen a aquestes, en 47 ocasions, unes exigències en *vinum*, fixades en quasi tots els casos en *unum quarter vini*; una i altra exigències s'havien de pagar *in primo die mensis augusti* (ACA/OR, Lligalls grans, Montalegre, 241, De Moguda XXX-XIII, 24-26; VINYALS, 1994, pp. 124-126).

Remarquem que es tractava, en tots els casos, dels ingressos que podia prendre percebre el senyor. Perquè el *locidum* es distribuïa segons taxes fixades pel costum entre el ferrer, per una part, i el senyor, per l'altra (ocasionalment es constata també l'existència d'un intermediari que ha rebut la *fabrica* de mans del senyor, i que la cedeix seguidament al *faber*). La participació de les respectives parts variava entre un quart i la meitat dels ingressos en concepte de *locidum*. Així, Romeu Durfort es va reservar, l'any 1263 enfront dels titulars de la *fabrica* de Sant Feliu de Llobregat, de *toto ordeo quod racione dicte fabricae habebitis et receperitis, sine missione nostri, integriter quartam partem* (ACB, Pergamins Pia Almoïna, 4, 82, 3). L'any 1237 Ramon de Sant Feliu va cedir a Raimundo, *ferrarii Huyastrelli* (Ullastrell, Vallès), *totum illum locedum integriter de illis suis mansis de Buadellis et de Peralada ... sicut melius ipsi et sui semper ibi diu habuerint et tenerint*. El *faber* donaria a Ramon de Sant Feliu *de omni dicto locedo medietatem et aliam medietatem habeat pro sua labore*. A canvi de poder retenir la meitat del *locidum*, el *faber* i els seus havien de comprometre's *ut ipsi faciant semper totum servicium et hopus illius fabricae illis suis dictis honoribus illorum mansorum, sicut aliis parrochiis illius predictae fabricae habet consuetudinem faciendi* (CPBA, 32). En un plet de 1205 el paborde de Palautordera i els monjos de Sant Cugat es queixaven que Guerau, el *faber* de la *fabrica* de la parròquia de Santa Maria de Palautordera (*que sedet in alodio Sancti Cucuphatis*), no pagava al monestir *nisi X paria ferrum*, al temps que recaptava el *locidum* de 37 masos que eren alou de Sant Cugat. Els monjos calculaven en més de 40 *quarteras de blad* els ingressos que la *fabrica* percebia anualment en concepte de *locidum*. A més, els monjos afirmaven que *Geraldus faber non habet cartam donacionis de domo Sancti Cucuphatis vel de suo conventu, et hac causa nobis videtur quod locidum quod homines nostri donant nostrum debeat esse*. El *faber*, per la seva part, argumentà que durant més de trenta anys ni ell mateix ni el seu pare ni els seus antecessors no havien hagut de pagar cap exigència al marge dels *X paria ferrum*. A això els monjos respongueren que Guerau no disposava de cap títol (*cartulam donacionis*) per a demostrar que havia rebut la *fabrica* de Sant Cugat i que era *generalis consuetudo* que tot receptor d'una *fabrica medietas donat dompno ipsius fabricae de eximenta illius fabricae*. La sentència que posava fi al plet donava raó als monjos i fixava que la meitat del *locidum* seria percebuda pel monestir de Sant Cugat *de hominibus Sancti Cucuphatis* i l'altra pel *faber pro sua locidacione*. A més, aquest quedava obligat a seguir pagant els *X paria ferrum*, o sigui, el cens que el monestir cobrava *quia ipsa fabrica sedet in alodio Sancti Cucufatis*.

Les relacions entre el mas i la ferreria

El fet que alguna relació degué existir és suggerida perquè la difusió de la ferreria i la del mas resultaren ser processos aproximadament contemporanis: en

Taula III El locidum recaptat pels senyors de Canalies l'any 1290 a Santa Perpètua de Mogoda (ACA/CN, Llibre gros, Montoliva, 244, De Mogoda 1290, 24-25)

num.	locidum	area (acres)	area (acres)
1	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
2	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
3	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
4	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
5	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
6	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
7	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
8	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
9	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
10	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
11	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
12	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
13	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
14	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
15	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
16	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
17	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
18	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
19	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
20	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
21	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
22	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
23	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
24	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
25	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
26	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
27	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
28	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
29	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
30	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
31	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
32	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
33	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
34	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
35	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
36	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
37	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
38	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
39	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
40	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
41	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
42	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
43	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
44	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
45	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
46	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
47	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
48	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
49	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
50	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
51	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
52	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
53	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
54	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
55	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
56	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
57	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
58	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
59	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
60	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
61	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
62	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
63	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
64	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies
65	senyor de Canaies	1 canaies	1 canaies

Taula III

El locidum recaptat pels senyors de Canaies l'any 1290 a Santa Perpètua de Mogoda.

efecte, si l'inici de la veritable difusió del mas pot ésser datat cap a la primera meitat del segle XII, també sabem que les primeres referències a les ferreries poden ser datades entre mitjan del segle XI i mitjan del segle XII. Segons la nostra opinió no es tracta d'una mera coincidència cronològica. Es tractaria més aviat de l'indici d'un nexa de complementarietat entre ferreria i mas, que es va establir des d'un començament.

El mas constituïa un tipus específic d'explotació camperola en el sentit que, donada la seva extensió i l'específica manera de combinar els seus elements productius, pressuposava, entre altres, l'existència d'un cert estoc d'eines: pressuposava, per exemple, la disposició d'una arada tirada per una parella de bous i dotada d'una rella de ferro; suposava, així mateix, un conjunt d'eines que es caracteritzen pels seus elements (part tallant) metàl·lics: aixada, serra, pala, falç, podadora, coltell... Sense aquest estoc d'eines (*ferramenta*), la producció sobre el mas, i, amb això, la satisfacció de les necessitats domèstiques i de les exigències senyorials, resultaria un assumpte com a mínim difícil. D'això degueren ser conscients tant els pagesos com, sobretot, els senyors. Aquests en concret degueren saber que els censos i agrers i els altres usos que pretenien rebre dels masos dels seus dominis tan sols es podien atendre si l'explotació estava tecnològicament ben equipada. Per altra part, malgrat la simplicitat tecnològica de les ferreries, aquestes degueren ser unes instal·lacions que exigien una certa inversió financera: adquisició d'eines, construcció de la instal·lació (edificació, forn), subministrament (constant) de ferro i carburants. Una i altra circumstàncies expliquen per què va correspondre, sobretot als senyors, la iniciativa de crear les ferreries i per què apareixen sempre com una propietat senyorial.

Amb la creació de les ferreries, el senyor possibilitava als habitants del mas, als *laboratores mansi*, el manteniment i la renovació contínua de les seves eines i, amb això, el manteniment dels processos productius realitzats sobre les *tene-dones mansi*. La multiplicació de les ferreries al llarg dels segles XII i XIII garantia, per altra part, que els masos hi accedissin d'una manera molt més fàcil i ràpida. I s'evitaven així els llargs desplaçaments i la inútil despesa de recursos i energies. En aquest doble sentit podem dir que les ferreries prestaven al mas un servei (*servicium fabrice et ferrarii*), similar, per altra part, al que li prestaven altres instal·lacions (senyorials) com els molins i les premses. Aquest servei pot ser caracteritzat com a auxiliar: això vol dir que es tractava d'un servei sostingut, des de l'exterior, de l'economia del mas, garantit per un treballador especialitzat i qualificat, i que permetia als habitants del mas descarregar-se d'una sèrie de treballs (la confecció i reparació d'eines) per concentrar-se en altres (de manera més efectiva i sostinguda).

El manteniment d'aquest servei implicava, per altra part, tant la pràctica del monopoli com la idea d'una certa reciprocitat. El monopoli i l'obligació d'acudir a la ferreria senyorial s'ha d'entendre, en aquest sentit, no com una mera exacció arbitrària, sinó com una mesura destinada a garantir el sosteniment material de la ferreria en el context d'una demanda limitada del *servicium fabrice et ferrarii*. El pagament del *locidum*, per altra part, no sols era una manera d'aprofitar financerament aquest monopoli. Des de l'òptica del senyor era també una aportació feta pels usuaris de la ferreria amb la finalitat de mantenir-ne el funcionament. I des de l'òptica dels pagesos s'entenia el *locidum* com una contraprestació al treball realitzat pel ferrer. Això vol dir que la no realització d'aquest treball podia donar lloc a reclamar la supressió del *locidum* (HINOJOSA, 1905, ap. 11).

El fet, finalment, que aquesta contraprestació, com hem vist, hagi gravat essencialment el mas, que el *locidum* s'hagi pagat *pro manso*, no és sinó un indicatiu que la ferreria treballava per i servia a un tipus específic d'explotació agrícola: aquell justament que s'havia imposat com a tipus predominant a l'àmbit rural del nord-est català. El mas, en definitiva, sostenia la ferreria de la mateixa manera que la ferreria permetia la bona marxa del mas.

Bibliografia

ALART, B. J. (1881); *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne*, París.

ALTURO, J. (1985); *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona*, Barcelona.

BAILLY-MAITRE, M. C. (1990); Les techniques extractives au Moyen Age et au début des temps modernes, *La vida medieval a les dues vessants del Pirineu*, Andorra, pp. 99-100.

BALARI, J. (1899); *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona.

BECHMANN, R. (1984); *Des arbres et des hommes. La forêt au Moyen Age*, París.

BISSON, T. (1983); *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings, 1151-1213*, Berkeley/Los Angeles.

BONNASSIE, P. (1975-1976); *La Catalogne du milieu du Xe a la fin du XIe siècle. Croissance et mutations d'une société*, Toulouse.

BONNASSIE, P. (1983); *Vocabulario básico de la historia medieval*, Barcelona.

BRAUNSTEIN, P. (1980); Eisen, *Lexikon des Mittelalters*, 3, pp. 1749-1753.

HINOJOSA, E. de (1905); *El regimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Madrid.

HINTZ, H. (1980); Raseneisenerze, *Lexikon des Mittelalters*, 7, pp. 446-447.

LE ROY LADURIE, E. (1966); *Les paysans de Languedoc*, París.

MATA, J. M. (1990); *Els minerals de Catalunya*, Barcelona.

PONS i GURI, J. M. (1989); La successió testada de Guillem Umbert de Basella, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, 3, (Pons i Guri, J. M.), Barcelona, pp. 31-53.

PUIG i USTRELL, P. (1992); *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*, Barcelona.

RIUS, J. (1946-1947, 1981); *Cartulario de "Sant Cugat del Vallès"*, Barcelona/Madrid.

SANCHO, M. (1995); *Arqueologia i documentació per a l'estudi de la producció de ferro en època medieval: les fargues dels segles IX-XIII al sud del Pirineu català*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona.

SPRANDEL, R. (1968); *Das Eisengewerbe im Mittelalter*, Stuttgart.

SPRANDEL, R. (1983); El hierro en la Península Ibérica durante la Edad Media, *Anuario de Estudios Medievales*, 13, pp. 351-365.

UDINA, F. (1945); El milenario del R. Monasterio de San Pedro de las Puellas y el acta de consagración, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 18, pp. 217-244.

VINYALS, F. (1994); *Història de Santa Perpètua de Mogoda. Des de la Prehistòria als primers anys del segle XX*, Santa Perpètua de Mogoda.

Apèndix: La ferreria de Sant Feliu de Llobregat (1263)

ACB, Pergamins Pia Almoina, 4, 82, 3 (1263), original (hi ha còpia: ACB, Pergamins Pia Almoina, 4, 82, 3 bis).

In Dei nomine. Sit omnibus notum quod nos Romeus Durffortis laudamus, confirmamus atque damus et stabilimus per nos et nostros successores, presentes et futuros, tibi Marie, filie quondam Petri Ferrarii et uxoris eius Barcelone et Bernardo Ferrarii, marito tuo, et vestris et progeniei atque posteritati vestre ad habendum et tenendum omnique tempore, in pace possidendum, fabricam ville nostre Sancti Felicis Lupricati quam vos et vestri antecessores longo tempore per nos et nostros tenuistis et possedistis. Ad quam fabricam promittimus districte facere venire [omnes] homines nostros, presentes et futuros, comorantes in dicta villa nostra Sancti Felicis et omnes homines nostros in parrochiis Sancti Iohannis de Pinu et Sancti Iusti de Vercio et Sancte Crucis de Olorda comorantes. Quibus omnibus nostris hominibus vos et vestri successores teneamini locedare et abta[re] in dicta fabrica sua ferramenta bene et legaliter ut est assuetum. Et habeatis et recipiatis racione locedi et vestri laboris singulis annis tempore messium a dictis nostris hominibus locedum subscriptum videlicet: a Berengario de Valle et suo manso comorante in dicta parrochia Sancti Iusti de Vercio unam quarteriam ordei. Et a manso Bernardi Cendre et sue uxoris unam quarteriam ordei. Et a manso Ferrarii Morages unam quarteriam ordei. Et a manso Ferrarii Morago unam quarteriam ordei. Et a manso de Solanes unam quarteriam ordei. Et a manso Bonanati textoris unam quarteriam ordei. Et a manso de Riba de Lanti unam pugnariam ordei. Et a manso Raimundi de Furno mediam quarteriam ordei. Et a Petro Giliberti unam pugnariam ordei. Et a Bernardo de Podiata, comorante in villa et parrochiam Sci. Iohannis de Pinu mediam pugnariam ordei. Item a Petro Cap de Bou, comorante in dicta villa nostra Sancti Felicis unam quarteriam ordei. Et a Nina Ferrerenga unam pugnariam ordei. Et a Raimundo Ferrarii unam quarteriam ordei. Et a Maymone Burdi mediam quarteriam ordei. Et a Guillelmo de Archubus unam quarteriam ordei. Et a Bernardo Cap de Bou mediam quarteriam ordei. Et a Petro Oliver unam quarteriam ordei. Et a Berengario Cap de Bou duas pugnarias ordei. Et a Petro Arberti et filio suo unam quarteriam ordei. Et a Ienera Carbonela quinque medias pugnarias ordei. Et a Bernardo de Sancto Felice unam pugnariam ordei. Et a Ferrario de Riera quinque medias pugnarias ordei. Et a Dulcia Glassada unam quartariam ordei. Et a manso Berengarii de Palacio unam quarteriam ordei. Et a manso Petri Macip duas punyeras ordei. Et a manso Berengarii de Rubio unam quartariam ordei. Et a manso Guillelmi de Riba unam quarteriam ordei. Et a manso Berengarii Rotlan unam quarteriam ordei. Et a manso Arnaldi de Podiata unam quarteriam ordei. Et a manso Bernardi Carbonelli quinque medias punyeras ordei. Et a manso heredum Maymoni de Cirerio unam pugnariam ordei. Et a manso Guillelmi de Colle fratrem unam quarteriam ordei. Et a manso Bernardi Botardi unam quarteriam ordei. Et a Michele Gerona unam quarteriam ordei. Et ex manso heredum Berengarii Melli unam pugnariam ordei. Item a Guillelmi de Planis, comorante in parrochia Sancte Crucis de Olorda unam pugnariam ordei. Et ex manso Arnaldi de Penedes unam quarteriam ordei. Et a manso Petri Melli unam quarteriam ordei. Et a manso Maymoni Boneti unam quarteriam ordei. Et a manso qui fuit den Belaro mediam quarteriam ordei. Et a manso de na Sabatera mediam quarteriam ordei. Et ab Arnaldo Sarevela unam pugnariam ordei. Et omnes alii homines sive femine qui venient

habitare temporibus venturis in dicta villa nostra Sancti Felicis et in dictis parrochiis, in nostris mansis, domibus et honoribus, qui laborent vel faciant laborari cum uno pari bovum, teneantur vobis et vestris dare ratione locedi unam quarteriam ordei. Et si minus uno pari bovum laborarent donent ut eis pervenient secundum possessiones quas habebunt et laborabunt. Et eos districte promittimus facere locedare ad dictam fabricam vobis et vestris successoribus in dicta fabrica ipsius hominibus et omnibus mansis et personis superius nominatis facientibus bene et legaliter servicium dicte fabrice ut est assuetum. Et nos habeamus de toto ordeo quod ratione dicte fabrice habebitis et receperitis, sine missione nostri, integriter quartam partem. Non aclamando ibi alium dominum nisi tamen nos et nostros successores. Pro hiis autem laudacione, confirmacione atque donatione et stabilitione recipimus a vobis centum quinquaginta solidos monete Barchinone perpetue de terno, super quibus renunciamus exceptio ni peccunie non recepte. Insuper promittimus per firmam stipulacionem vos et vestros facere habere, tenere et possidere in pace contra omnes personas predictam fabricam et locedum ordei antedictum. Ad hoc nos Maria Ferrera et Bernardus Ferrer, maritus meus, recipientes confirmacionem et stabilimentum dicte fabrice a vobis domino Romeo Durffortis, sub forma et condicionibus supradictis, promittimus bona fide, iurando per Deum et eius sancta evangelia manibus nostris tacta quod faciemus servicium dicte fabrice omnibus prescriptis vestris hominibus bene et legaliter ut est fieri assuetum.

Actum est hoc pridie kalendas marcii, anno Domini M° CC° sexagesimo secundo.

Sig+num Romei Durffortis, s+num domine Guillelme, uxoris eiusdem Romei, qui hoc concedimus et firmamus. S+num Marie Ferrere, s+num Bernardi Ferrarii, maritus eius, qui hoc firmamus, concedimus et iuramus. Testes huius rei sunt Petrus Oliver, baiulus dicti Romei, Bernardus Sunyer, Bernardus de Odena, Petrus de Munt Reyal et Bernardus de Vilarig. Signum + Guillelmi Rosselli, notarii publici Barchinone, qui hoc scribi fecit et clausit cum literis emendatis in linea XVII ubi dicitur per firmam stipulacionem, die et anno quo supra.